

**HET GEZICHT VAN
JAN KLAASSEN
*HIJ LACHT ZICH EEN BULT***

Tekst: Hetty Paërl © (1985)
Realisatie: Otto van der Mieden © (2011)
Copyright: Poppenspe(e)lmuseum ©
Pdf: pag. 6 t/m 11

Gedigitaliseerde versie van oorspronkelijke publicatie.
Het boekje en de Duitse uitgave
**DAS GESICHT VON
JAN KLAASSEN
*ER KRIEGT VOR LAUTER
LACHEN EINEN BUCKEL***
zijn in onze museumwinkel
verkrijgbaar.

Poppenspe(e)lmuseum

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten

Telefoon: +31(0)578 - 63 13 29/56 02 39 Fax: 0578 - 56 06 21

info@poppenspeelmuseum.nl

www.poppenspeelmuseum.nl www.gebengenvannederland.nl/poppenspel2 www.poppenspeelmuseumbibliotheek.nl

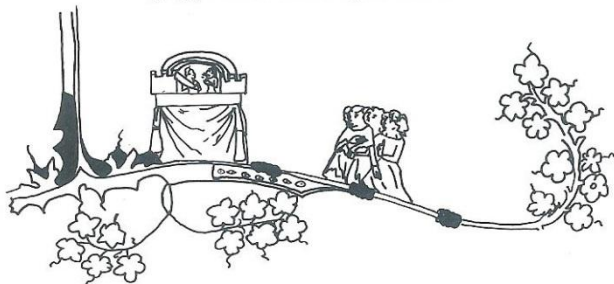
www.poppenspeelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info

6

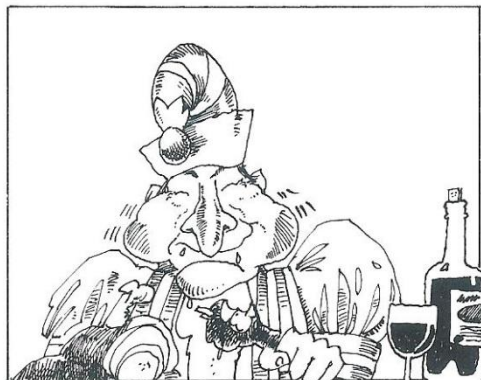
EEN POPPENKAST ALS EEN KASTEEL

De poppenkasten van die miniaturen lijken wel wat op de bovenkant van een kasteel. Ze hebben kantelen. Waarschijnlijk hadden de poppenkasten vroeger vaak zo'n vorm, want in Spanje, Italië en Frankrijk werd de poppenkast kasteel genoemd.

CLOWNS EN LEKKER ETEN

Goochelaars, acrobaten, berentemmers, liedjeszangers en komedianten trokken vroeger door Europa. Van de ene plaats naar de andere. En zelfs ook wel van het ene land naar het andere. Op kermissen en jaarmarkten, of gewoon langs de straat, verdienden zij met hun optreden de kost. Blinden lieten van onder hun mantel poppen tevoorschijn komen. Ze lieten ze malle fratsen maken. Komedianten speelden niet alleen toneel, maar gaven ook voorstellingen met marionetten. Meestal lieten ze in hun spel een persoon of een pop de rol van grappenmaker spelen. Bijvoorbeeld als een knecht, die alles verkeerd begreep wat de meester hem zei. Als de voorstelling dan te droevig of te griezelig werd, verscheen de komische bediende om het publiek weer op te vrolijken. Deze grappenmakers hielden bijna allemaal van lekker eten. Ze droegen dan ook dikwijls de naam van hun lievelingskostje. Zo had je in Engeland Jack Pudding, in Frankrijk Jean Potage (Jan Soep), in Italië Macaroni, in Duitsland Hanswurst en Pickelhering.

Die laatste twee kwamen ook in ons land en gingen hier Hanswurst en Pickelhering heten. Met al dat reizen en trekken namen de komedianten en de poppenspelers uit de verschillende landen natuurlijk wel eens iets van elkaar over. Behalve Hanswurst en Pickelhering droeg de grappenmaker uit de oudhollandse poppenkast ook wel de Franse naam Polichinel. Dat was nog voor de tijd dat Jan Klaassen ontstond.

VERRE REIZEN

De Italiaanse komedianten en poppenspelers hebben nog het meest van allemaal gereisd. Hun invloed was daardoor het grootst. Sterker nog: hun poppenclown Pulcinella is de stamvader van een heleboel poppenclowns in Europa. Ook van de Franse Polichinelle en de Hollandse Jan Klaassen. Wie verre reizen doet heeft veel te vertellen. Dit is het verhaal van Pulcinella.

EEN KOMEDIE VOL FRATSEN

In Italië traden er in de 16de eeuw op straten en pleinen potsenmakers op. Ze waren gemaskerd en droegen fantastische kostuums. Ze dansten, maakten grappen en acrobatische toeren. Als er dan voldoende publiek was toegestroomd, trokken de potsenmakers zich terug en verscheen hun meester, een kwakzalver. Deze verkocht daarop zijn medicijnen. Na een tijd gingen de potsen-

7

makers zelfstandig optreden. Ze vormden groepen en voerden korte kluchten op. Zo ontstond langzamerhand een vorm van volkstoneel, de **commedia dell'arte** geheten. Het leek wel alsof de vroegere Atellaanse Komedie weer herleefde. In de **commedia dell'arte** kwamen vaste personen voor: een oude gierige man, een dokter die net deed alsof hij heel geleerd was, een opschepperige kapitein, verliefde paartjes, dienstmeisjes en bedienden. De bedienden waren de grapjassen van het spel. Ze lieten alles in het honderd lopen, ze aapten anderen na en hielden iedereen voor de gek. Echte clowns dus. Er waren verschillende types voor. Enkele daarvan zijn nu nog steeds bekend: **Harlekijn**, **Pedrolino** die later in Frankrijk **Pierrot** ging heten, **Scapino** en... **Pulcinella**. Van de dienstmeisjes is **Colombina** het meest bekend. De **commedia dell'arte** werd door mensen opgevoerd. Maar de figuren ervan, de gierige grijsaard, de dokter, de clowns en **Colombina** werden ook door poppenspelers gebruikt.

PULCINELLA

Wat voor type is **Pulcinella**? Hij heeft veel weg van **Maccus**. Zijn naam betekent „kuikentje”. **Kuikentjes** zien er bijzonder komiek uit. Ze hebben voor hun kleine lijf wel een erg grote snavel. **Pulcinella's** neus leek daarop. Hij was lang en gebogen als een bek. En hij piepte! De poppenspeler nam, als hij voor **Pulcinella** sprak, een plat fluitje in de mond. Helemaal achter in de keel. Zijn stem kreeg daardoor een pieperige klank. **Pulcinella** droeg een witte broek en een wijd wit hemd, verder een witte flaphoed. Bij de acteurs was het gezicht half bedekt door een masker met een snavelneus. Het grappige is, dat de poppenspelers op de kop van hun **Pulcinella** ook dikwijls een halfmasker schilderden. **Pulcinella** was een boers type. Hij had heel wat praatjes en gebruikte nogal eens een onfatsoenlijk woord. Soms liet hij windjes.

Hij was ook een echte opschepper, maar bij gevaar ging hij er als een haas vandoor. Het publiek lachte zich naar om zijn grappen.

SUKSES IN HET BUITENLAND

De Italiaanse komedianten-groepen en de poppenspelers gingen in vreemde landen optreden. In Frankrijk, Engeland, Duitsland. De komedianten trokken zelfs helemaal naar Polen. Ze hadden veel succes en sommigen werden beroemd. Van de Italiaanse poppen werd vooral **Pulcinella** in het buitenland de lieveling van het publiek. De mensen vonden hem nog leuker dan de kluchtige poppen van hun eigen land. **Pulcinella** raakte overal thuis. De Franse, Duitse, Engelse en andere poppenspelers namen hem over. Maar **Pulcinella** veranderde in het buitenland wel. Wáár hij maar kwam kreeg hij de naam, het uiterlijk en het karakter zoals dat bij dat land paste.

POLICHINELLE

In Frankrijk ging hij **Polichinelle** heten. Hij kreeg een hoge bult en een dikke buik. Hij was elegant gekleed in een kleurig kostuum met een lange rij knopen en een geplooid kraag. Op zijn hoofd droeg hij een driekantige steek. In de vorige eeuw is **Polichinelle** verdrongen door een nieuw personage: **Guignol**.

PUNCH

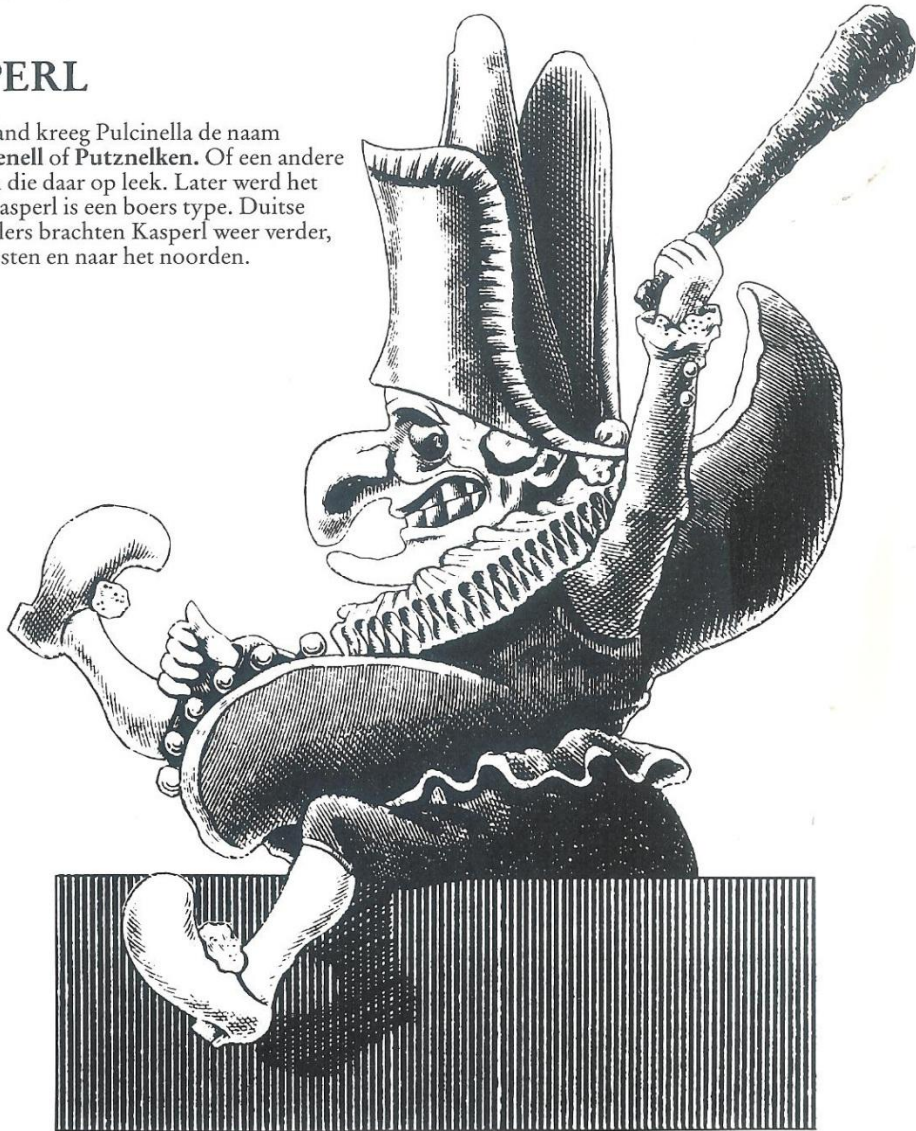
In Engeland noemden ze Pulcinella in het begin **Punchinello**. Hij droeg ook nog andere Italiaans klinkende namen. Ten slotte werd het kortweg **Punch**. Zijn neus en kin gingen een heel eind naar elkaar toe staan. Zijn buik en bult werden nog groter dan die van Polichinelle. Na verloop van tijd kreeg hij een vreselijk woest karakter. Met zijn stok sloeg hij bijna alle poppen in de poppenkast dood. Ook zijn vrouw **Judy**. Nu was dat heus niet gemeen bedoeld. De spelers van de straatpoppenkast moeten nu eenmaal aandacht trekken. Het geluid van de stok op de houten poppenkoppen hoor je al op een flinke afstand. De mensen komen er op af. En het spel moet spannend zijn, anders loopt het publiek weer weg. En dan krijgt de speler geen centen in zijn bakje.

KASPERL

In Duitsland kreeg Pulcinella de naam **Prutschenell** of **Putznelken**. Of een andere malle naam die daar op leek. Later werd het **Kasperl**. Kasperl is een boers type. Duitse poppenspelers brachten Kasperl weer verder, naar het oosten en naar het noorden.

EEN GROTE FAMILIE

Zo kwam het dat er een grote familie van poppenclowns ontstond. Ze zijn verspreid over vele landen van Europa. Behalve degenen die reeds zijn genoemd heb je nog: in Zweden **Kasper**, in Denemarken **Mester Jakel**, in Tsjecho-Slowakije **Kašpárek**, in Hongarije **Vitéz László**, in Rusland **Petroesjka** en in Roemenië **Vasilache**. Pulcinella's Spaanse en Portugese nakomeling heet **Don Christoval Pulchinela**. In het woord **poesjenellen** voor de Belgische traditionele stangpoppen komt eveneens de naam van Pulcinella terug. De Nederlandse tak van de poppenfamilie is Jan Klaassen.

EEN TROMPETTER

Hoe kwam Jan Klaassen toch aan zijn naam? Men weet het niet precies, maar volgens een overlevering ging het zo: Er was in Haarlem een trompetter, Jan Claeszen geheten. Hij was in dienst bij de garde van stadhouder prins Willem II. Toen deze in 1652 stierf, kwam zijn tegenstander, Jan de Witt, aan de macht. De trompetter Jan Claeszen werd ontslagen. Hij trok naar Amsterdam. Om de kost te verdienen ging hij de poppenkast vertonen. Hij liet zijn poppen allerlei spottende opmerkingen maken over het nieuwe bewind. In het begin heette zijn hoofdpop Hansworst of Polichinel. Maar het spel viel zó in de smaak bij het publiek, dat de hoofdpop na een tijd de naam van de speler kreeg: Jan Claeszen.

SPOTTEN MET DE KWAKERS

Of dit verhaal waar is, is nog maar de vraag. Enkele schrijvers uit de 19de eeuw waren het er in ieder geval helemaal niet met elkaar over eens.

Aan de ene kant stonden **Van Lennep** en **Ter Gouw**, die in de geschiedenis van Jan Claeszen de trompetter geloofden. Daar tegenover stond **Ising**, die zei dat onze poppenkast-held zijn naam dankte aan een bekend blijspel uit de 17de eeuw. Het heette „Jan Klaesz of Gewaende Dienstvaegt” en was geschreven door **Thomas Asselijn**. Over dit blijspel ontstond een schandaal. Sommigen meenden

namelijk dat er een godsdienstige sekte, de Kwakers, in werd bespot. Daardoor kreeg het stuk nog meer bekendheid. Iedereen wilde het zien. Van die bekendheid maakten poppenspelers slim gebruik. Zij gaven hun hoofdfiguur dezelfde naam als die van het blijspel: **Jan Klaesz**.

JAN KLAASZEN,
of
DE GEWAANDE DIENSTMAAGD.

Jan Klaeszen die vermomd als Dienstvaegt in het huis van George Outen een magt met zijn zelf verdoeren. Menne inmensche enterte: sy woght down al t'garnis. Die maet: Men flent in d'ade van weeten fland'te weeren.
L. P.

H. J. R.

L'AMAND DECUISE,
ou
LA FEINTE SERVANTE

L'Amant sous les habits de servante enroulé. Des Parents de servite a trompe la prudance. On le découvre, on pète: elle s'envenime: Que faire? S'apaiser et gronder patience.
H. J. R.

H. J. R.

DE TREKWERKER

Ter Gouw maakte de boel nog ingewikkelder. Hij schreef dat hij zich vergist had met zijn trompetters-verhaal. Hij had in de Amsterdamse archieven gesnuffeld en was daar de naam **Jan Claassen** tegengekomen. Deze Jan Claassen was in 1706 door zijn vrouw in de steek gelaten. **Catrijn Pieters** heette ze en ze was altijd dronken. Jan Claassen was trekwerker bij een weverij. Later zou hij poppenspeler zijn geworden, maar dat stond niet in de archieven. Dat had Ter Gouw zelf verzonnen.

Niemand weet, wie van de drie schrijvers er nu gelijk had. Maar onder poppenspelers werd het verhaal van de trompetter steeds doorverteld.

JAN KLAASSEN

Jan Klaassen heeft een grote rode neus en een naar voren staande kin. Ze zeggen wel eens, dat hij daardoor onsterfelijk is. Want wanneer hij zijn laatste adem uitblaast, wordt die door zijn kin weer teruggekaatst.

Jan draagt een rode puntmuts met een belletje of een kwast eraan. Zijn kostuum is een trompetters-pak: een gele broek en een rood jasje dat met goudband is afgezet. Aan zijn voeten draagt hij klompen. Maar Jan Klaassen ziet er lang niet altijd hetzelfde uit. De buik en de bult worden vaak weggelaten. En zijn kleren hebben ook wel eens andere kleuren dan rood en geel.

Jan Klaassen heeft praatjes voor twee. Met echte Amsterdamse humor heeft hij overal een antwoord op. Als iemand hem iets beveelt, verstaat hij het helemaal verkeerd. Hij spot met iedereen, of het nu de generaal is of de huisbaas, de agent, de duivel of de dood. Jan Klaassen is al zijn tegenstanders de baas. Als het met een grap niet lukt, dan heeft hij altijd nog zijn stok. Daarmee slaat hij er lustig op los. Heel wat poppen hebben op die manier hun neus of een stuk van hun wang verloren. Wanneer Jan ten slotte iedereen uit de poppenkast heeft weggejaagd, verdwijnt hij zingend naar het kroegje. Een borreltje, daar houdt hij van. Net als zijn vrouw **Katrijn**.

KATRIJN

Katrijntje is een echte ka. Ze draagt een luifelmutsje. Haar kin en neus staan ver naar voren. Jan Klaassen zegt, dat zij een neus heeft als een boegspriet en een mond waar wel een mud aardappelen in kan. Altijd zijn ze tegen elkaar aan het schelden. Meestal loopt het uit op bakkeleien. Maar ze verzoenen zich toch ook weer met elkaar.

10 DE POPPENKAST

De poppenkast was draagbaar. De eigenaar nam hem op zijn schouders en droeg hem naar de plek waar hij ging spelen. De kast was van latten gemaakt, met daar overheen een gestreepte lap. **Ronzebons** werd de oudhollandse poppenkast genoemd. Op het driehoekige plankje boven de kast stond dikwijls deze zin: „Elk past op zijn zakken”. Dat was een waarschuwing tegen zakkenrollers.

VAN VADER OP ZOON

De meeste spelers van vroeger konden niet lezen en schrijven. Ze leerden de stukjes van een andere poppenspeler. Dikwijls was dat hun vader, want poppenspeler was een beroep dat van vader op zoon ging. Gewoonlijk stond de vrouw van de speler voor de kast. Ze haalde het geld op. „Mansen” heet dat. Ze gebruikte daar een „mansbakje” voor.

VASTE STUKJES

Er werden korte stukjes opgevoerd met Jan Klaassen als hoofdpersoon. Jan kwam op de rechterhand van de speler. De andere personen kwamen, de een na de ander, op de linkerhand: Katrijn, de huisbaas, de diender, de generaal, het monster, de duivel, de dood

van Pierlala en nog verschillende anderen. Bijna net zulke stukjes werden in het buitenland gespeeld. Ze zijn in de loop van enige eeuwen ontstaan. Het ene in Frankrijk, het andere in Engeland of Duitsland. Men nam ze van elkaar over en er groeide een internationaal repertoire. Maar toch had ieder land zijn eigen variaties. En elke speler deed het ook weer op een andere manier. Hier volgt de inhoud van enkele stukjes:

DE GALG

Jan Klaassen moet voor straf aan de galg. De beul zegt, dat hij zijn hoofd in de strop moet steken. Jan doet net of hij de beul niet begrijpt en vraagt hem het voor te doen. Als de beul dan zijn kop in de lus heeft gestoken, trekt Jan gauw het touw aan. En de beul bungelt aan de galg.

HET HUWELIJK VAN JAN KLAASSEN

Jan komt op en vertelt dat hij vandaag getrouwd is. Met de dochter van Otepoetje. Hij zal haar roepen om haar voor te stellen. Het publiek moet meeroepen: Katrij-ij-ij-n! Katrijntje verschijnt. Ze zoenen elkaar. Jan geeft haar per ongeluk een duw. Katrijn duwt terug. Er vallen klappen. Jan werkt zijn vrouw van het toneel en gaat vervolgens naar de herberg 't Zwaantje.

DE DUIVEL IN HET KISTJE

Er zit een duivel in de kist. Jan Klaassen kan hem laten verschijnen en verdwijnen door een toverwoord. Bij „parlike” komt de duivel tevoorschijn, bij „parluke” duikt hij weer weg in de kist. Jan pest de duivel. Hij maakt hem doodmoe door de woorden parlike en parluke steeds sneller na elkaar te zeggen.

JAN ALS SOLDAAT

Jan is soldaat. De generaal wil hem drillen en geeft hem een stok. Dat is zijn geweer. Jan moet leren marcheren, achtgeven en op wacht staan. Maar hij doet alles wat de generaal hem beveelt verkeerd. Ten slotte slaat Jan de generaal bij het schermen dood.

DE DOOD VAN PIERLALA

De dood van Pierlala is een figuur waarvan de hals kan groeien. Hoger en hoger rijst zijn hoofd op in de poppenkast. Onder het tellen van „een, twee, drie” probeert Jan hem aan zijn hals weer omlaag te trekken. Het publiek moet meetellen. De grap is, dat de kop van de dood telkens weer omhoog schiet.